

ZALA VÁRMEGYE LEVÉLTÁRA

(Első közlemény.)

Zala megyében megyei levéltárról a török hódoltságot megelőző időkben, feljegyzések híján, nem beszélhetünk. Ami kevés írott emlék maradt, ezekről általában is ma már csak mint iratgyűjteményről szólhatunk, nem pedig a mai értelemben vett levéltárról.¹ A megyei levéltárak kezdeteire mutat az 1298:48. t. c. rendelkezése, amely szerint bűnperekben a perbeli iratokat az alispáni széken letenni tartoznak² s az a körülmény is, hogy királyaink megküldték a törvényeket kihirdetésre a megyének s ezeket bizonyára meg is őrizték.³ De lennie kellett valamelyes iratgyűjteménynek már azért is, mert a megye hiteles helyként is működhetett s mint ilyennek, bizonyos voltak regestrumai.⁴

A XVI. században Zala megyének már volt valamelyes levéltára. Ezt következtethetjük a legrégebb megyei közgyűlési jegyzőkönyvi maradvány kezdőlapjának a soraiból. Az 1555-ből keltezett sorok ezeket mondják:

„Prothocollon Comitatus Zaladiensis ab anno 1555 dieque Dominica Laetare continens acta eiusdem Comitatus tam in generalibus congregationibus, quam sedibus judiciariis ejusdem comitatus *temporibus* egregiorum Emerici Pethe de Hethes, Caspari Deömölky, Joannis Hettyey, Stephani Wasarhelyi et Francisci Zantohazy *notariorum* sedis ejusdem Comitatus subsecutae *per posteriorem notarium* in unum conflatum.”⁵

Az itt felsorolt öt megyei jegyző közül a legelső Hetési Pethe Imre 1567-ben fordul elő a jegyzőkönyvekben,⁶ Zánthóházy Ferencet pedig 1595-ben választják meg a megye jegyzőjének.⁷ Tehát kétségtelen, hogy a legelsőnek említett jegyző a szolgálatát megelőző 1555-1567-ig terjedő időből iratokat vett át és örökölt az utódaira, másként az 1595-ben megválasztott Zánthóházy Ferenc nem állíthatta volna egybe a jegyzőkönyvet. De az 1555. évi március 24-én tartott közgyűlés jegyzőkönyvében levő határozatokból arra is következtethe-

¹ Holub J.: Zala megye története a középkorban. Pécs 1929. I. 313.: „Míthogy azonban a megyei levéltár - már amennyiben annak nevezhetjük a legszükségesebb jegyzőkönyvek, különféle regestrumok s néhány fontosabb oklevél gyűjteményét, - teljesen elpusztult” stb.

² Kovachich J. M.: Sylloge Decretorum Comitatum 43.: Articulus 48. „Omnia etiam Instrumenta in Curia Regia per Dominum Palatinum vel Judicem Curie, aut alios Judices Ordinarios, in factis Criminalibus adjudicanda, Coram dictis duodecim Juratis nobilibus. in sede vice comitis deponi debent.” Gábor Gy.: A megyei intézmény alakulása és működése Nagy Lajos alatt. Bp. 1908. 112. ennek alapján ezeket írja: „A megyei levéltárak szervezését már az 1298:XLVIII. t. c. elrendelte.”

³ Holub J.: i. m. 312.; Gábor Gy.: i. m. 108.

⁴ Holub J.: i. m. 277.; Gábor Gy.: i. m. 106.

⁵ 1555. kgy. jkv. címlap.

⁶ 1567. febr. 16. kgy. jkv. T. 1.

⁷ 1595. szept. 27. kgy. jkv. 95.; Dömölky Gáspár jegyző 1580- tól 1589-ig; Hettyey János 1589-1590; Vásárhelyi István 1590; Szánthóházy Ferenc 1595-1600.

tünk, hogy a XVI. század első feléből is lehettek iratai a megyének. Az ekkor hozott statutum 16. pontja ugyanis elrendeli, hogy a nyilvános gonosztevők kiadott regestrumát a volt alispánok adják át az újonnan választottaknak.⁸ Ugyancsak e mellett szól az, hogy az 1556. évi április 26-iki közgyűlés elrendeli az 1543. évi megyei adókról való elszámolást azzal, hogy az adólajstromokat is bemutassák.”⁹

Azonban ebben a században oly rendszeres levéltári anyagról, mint amilyenek pld. az apátsági vagy konventi hiteles helyek levéltárai, nem beszélhetünk.

Ez megállapítható a következőkből:

A törökök a XVI. század második felében, amikor gyakrabban keresik fel Zala megyét, annak délnyugati részén a vármegye akkoriban legjelentősebb két hiteles helyét, Nagykapornakot és Zalavárt elpusztítják. Ennek következtében az 1575. évi 17. cikk elrendeli, hogy a két hiteleshely iratait szállítsák el és a Szombathelyre átköltözött vasvári káptalannál helyezték el. A megye, hogy ennek a törvényes intézkedésnek eleget tegyen, két ízben is elrendeli, hogy a kapornaki konvent, a zalavári és a somogyvári apátságok iratait Szombathelyre szállítsák és a vasvári káptalan őrizetére bízzák.¹⁰

Ha a megyének levéltára lett volna, bizonyos a megye közgyűlésének arra is lett volna gondja, nem csak a két hiteles hely levéltárára, különösen állíthatjuk ezt akkor, ha tekintetbe vesszük, hogy a megye még a menekült somogyvári konvent pecsétjének és jegyzőkönyveinek a biztonságáról is gondoskodott.

Bizonyos tehát, hogy csak kisebb iratanyagról szólhatunk ebből az időből. Ezt az anyagot már legelső adataink idején is a megye jegyzői őrizték. Ezt igazolja az 1555. évi jegyzőkönyv címlapjának már előbb idézett része. De egyébként is a jegyző volt, mint a megyének írás- és törvénytudó tisztviselője, a legtermészetesebb őre a megye levéltárának. Ez a XVI. században kifejlődött gya-

⁸ „Item quod regestrum super nominibus publicorum malefactorum per juratos assessores extradatorum superioribus annis conscriptorum per dominos Michaelem Kerechen de Kányafölde et Joannem Petheő de Gerse seniorem pro tunc vicecomites manibus modernorum duorum vicedominorum assignetur.” (1555. márc. 24. kgy. jkv. E. 1.)

⁹ „Item de redenda ratione Dominum Raphaelis Zich et aliorum qui ad diversas necessitates hujus Comitatus Pecunias per Comitatum institutas perceperunt, conclusum est, ut ipsi Raphael Zichi... Joannes Kavassy in anno 1543 Jacobus Zele, Emericus Petche stb... exactores contributionum comitatus ad diem Dominicam Exaudi nunc affuturam huc ad Kapornak cum omnibus Regestris personaliter venire, - de perceptis puram rationem reddere debeant et teneantur stb. (1556. ápr. 26. kgy. jkv. G. 1.)

¹⁰ 1580. máj. 12. kgy. jkv. 1.: Praeterea determinatum est, ut prothocolla et omnes literae in conservatorio Ecclesiarum Zalavar et Kapornak habitae in scrinium collocentur et data ipsi Domino Ladislao Egerally sufficiente quietantia Sabariae ad Capitulum Ecclesiae Castriferrei dedu (cantur) una cum eorundem conventuum, necnon conventus Simigiensis sigillis simul et prothocollis (Simi) giensibus”. 1583. szept. 11. kgy. jkv. 11. l.: „Item decretum est, prout antea per nos conclusum erat de prothocolla claustrorum Zalavar et de Kapornak per Egregios Magistrum Emericum Pethe de Hethes, Georgium Ewrdeg de Peleske sine aliqua dilatione habita mutua intelligentia Sabariae deducantur.”

korlat fennállott a XVII. században is. Így látjuk, hogy az 1640. évi augusztus 8-án tartott közgyűlés megbízta Perneszi Ferenc alispánt,¹¹ hogy a megye jegyzőjével együtt vegye át az előbbi notarius özvegyétől a megye jegyzőkönyvét és peresiratait.¹²

Ugyancsak az 1651. évi június 29-iki közgyűlés Pölöskei Eördögh István másodalispánt és Mankóbüki Horváth Ferenc jegyzőt¹³ küldi ki, hogy a megye elhalt jegyzőjének, Darás Istvánnak¹⁴ az özvegyétől a sopronmegyei Völcssej községben vegyék át a megyét illető iratokat és jegyzőkönyveket. Tehát a XVI. és XVII. században a jegyzők voltak a megye iratainak letéteményesei, akik nemcsak kezelték azokat, hanem házukban vagy lakásukon azok elhelyezéséről is gondoskodtak.

Ez már azért is szükséges volt, mert Zala megyének ebben az időben ki-mondott székhelye nem volt, sőt a török hódoltság következtében 1622-1689-ig közgyűléseit is a vármegye területén kívül eső helyen, legtöbbször a vasme-gyei Körmenden tartotta s így székháza sem lehetett, ahol levéltárát elhelyez-hette volna. Az iratait tehát a jegyzők őrizetére bízta, sőt a közgyűlési iratok egyik, 1692. évről való csomójában lévő s az iratok rendezése idejéből, a XVIII. század végéről származó megjegyzés szerint az iratokat a megyei rendek a táborozások alkalmával magukkal hordozták. Valószínű, hogy ez csak a ren-dezést végző feltevése, mert, láttuk, a jegyzők a saját házuknál őrizték a megye iratait.

1649-ből maradt ugyan fenn egy adat arra nézve, hogy az alispánok is őriz-ték maguknál a megye iratait, ami az 1298:48. tc.-kel lehet összefüggésben. 1648-ban a megye egyik alispánja, Perneszi Ferenc, 27 évi alispánkodás után tisztjétől megválván, magával vitte Somogy megye iratait is, mert az 1649. szeptember 7-én tartott megyei közgyűlés (Zala és Somogy egyesített megyék közgyűlése) azokat visszaköveteli.¹⁵ Ez az eset is a mellett szól, hogy a jegyző őrizete alatt állott a megye levéltára, mert a megye a vasvári káptalan prépostja mellett ép a megye jegyzőjét, Darás Istvánt bízta meg az iratok visszaszerzésé-vel.

A török hódoltság és a kuruc háborúk elmúltával ez a helyzet megváltozik. Elsősorban is az 1729. évi 25. törvénycikk kifejezetten intézkedik a felől, hogy

¹¹ Perneszi Ferenc alispán 1629-1648.

¹² Gazdagh Fülöp megyei jegyző 1636-1640. 1640. kgy. jkv. I. k. 966. l.: „Ad recipiendos processus et prothocolla Comitatus prae manibus relictæ demortui notarii existentia demoninantur memorati Franciscus Perneszi vicecomes et notarius Comitatus ad diem 20-am præsentis Augusti ad Kamony.”

¹³ Mankóbüki Horváth Ferenc jegyző 1651-1662.

¹⁴ Darás István jegyző 1640-1651.

¹⁵ 1649. szept. 7. kgy. jkv. 1077, 1078. „Medio Francisci Tolnai Praepositi Castriferrei Capituli et Magistri Stephani Darás Prothonotarii Comitatus interea admonendus Dominus Franciscus Perneszy alias per Annos 27 Vicecomes Zaladiensis Comitatum nomine Domini Supremi Comitatus et Universitatis Dominorum magnatum et nobilium eorundem comitatum super restitutione privilegiorum et sigilli Comitatus Simighiensis et impressorum Articulorum a tot annibus ipsius deventorum et per ipsum detentorum.”

mind a peres iratokat, mind pedig a megyei közügyekre vonatkozó iratokat a megye levéltárában elhelyezzék. Ezzel a törvényhozás rendszeres levéltári intézmény megteremtésére készíti a megyéket. Zala megye a megyei székház megépítésével valóban meg is oldja a rendszeres levéltár kérdését.

A megye volt ugyanis az első egyike, amely az 1723. évi 73. t. c. rendelkezésének megfelelően megyei székházat építtetett. Több évi előkészület után¹⁶ a megyei székház 1729-30-ban épült fel¹⁷ és annak első emeletén és földszintjén előbb két, utóbb négy helyiségben talált elhelyezést a levéltár. Ekkor tehát a vármegye iratai a notarius házából átkerülnek a megye házába, azonban a levéltár, a régi szokás szerint, továbbra is a notarius felügyelete és őrizete alatt marad.

Állandó elhelyezkedésre találván a levéltár, a megye törekvése most már oda irányult, hogy a török hódoltság idején különböző helyekre elszóródott iratait összegyűjtse s azokat rendbe szedje.

A hiányzó iratokat elsősorban Somogy megyében kereste. A két megye a török hódoltság ideje alatt 1596-tól 1715-ig egyesítve volt.¹⁸ Közösek voltak a tisztviselők, köztük a jegyző is s így feltételezhető volt, hogy a visszaállítás után Somogy megyéhez Zalát illető iratok és jegyzőkönyvek kerülhettek.

Ezért a vármegye még a székház építés megkezdése előtt, 1728-ban, Somogy megyéhez fordul és megkérdi, hogy nincsenek-e ott Madarász László notarius idejéből Zala megyét érdeklő iratok és jegyzőkönyvek s amennyiben lennének, azok átadását kéri.¹⁹

A megyének ez a kérdezősködése eredményes volt. Tekintélyes számú iratot vett át Madarász László leszármazottaitól, miket 12 fasciculusban rendeztek és 1758-ban bőséges elenchussal is ellátták. Az iratok legnagyobb részt a XVII. századból való többnyire peres akták; politikai vagy megyei vonatkozású irat egy sem volt köztük.²⁰

¹⁶Gróf Batthyány főispán 1725. július 30-án tartott közgyűlésében tesz indítványt vármegyei székház építésére vonatkozóan. (1725. júl. 30.)

¹⁷Közgyűlési iratok (Kgy. ir.) 1729. jún. 27 No. 214.

¹⁸1596:41.; 1608:22.; 1715:86. cikkek.

¹⁹1728. jan. 19. kgy. jkv. 438.; „Quod cum Dominus Ladislaus Madarász pro priori notariatus officium gessisset et ne fors nonnulla illius temporis acta, cessanti ipsius officio non restituisset, ac medio tempore fatis quoque cessisset, ideo scribendum veniet requisitionem inclyti Comitatus Simighiensis pro exquisitione et restitutione eorum actorum publicorum et prothocollorum hujus Comitatus tangentium::

²⁰Somogy megye is későbbi időpontban: 1772. december 17-én, kéri Zala vármegyét, hogy az egyesítés idejéből származó somogyi vonatkozású iratokat adja át. Zala megye közgyűlése el is rendeli, hogy ilyen aktákat kutassanak fel levéltárában. A hosszas kutatási munkálatok miatt Zala nem válaszolt Somogy-nak, mire a kir. helytartótanács 1773. aug. 19-én kelt 3892. sz. rendeletével megsürgeti Zala megyénél a választ. Zala 1773. évi november 3-i közgyűléséből kelt válaszában és jelentésében értesíti mind a helytartótanácsot, mind Somogy megyét, hogy a Somogy-ra vonatkozó iratok kikeresése a nagy anyag miatt még nem történhetett meg. Az egyesítés idejéből megvannak a közösen tartott közgyűlések, sedriák jegyzőkönyvei, azonban ezeket nem adhatja át, de azok másolatainak megszerzését készséggel lehetővé teszi Somogy megyének. (1773. nov. 3. kgy. ir. Rescripta.)

Somogy megyén kívül a másik szomszédos megyében, Vasban is, végeztet a megye kutatást iratok után. Ennek az szolgált alapul, hogy a XVII. század második felében, 1671. november 23-án választja meg a megye Párisi Bácsmegyei Ferencet jegyzőjének,²¹ aki egyúttal Vas megyének is jegyzője volt. Az ő jegyzősége idejéből kerültek a megye iratai a jáki templom sekrestyéjébe. Így a megye Vas megyével egyetértőleg közös bizottságot küld ki az iratok átvételére Jákra.²² Zala részéről Tassy Ferenc megyei ügyész nyert megbízatást, aki az iratokat átveszi és a megye levéltárában helyezi el azokat. A megye ezeket az iratokat is rendeztette, elkészítette azok elenchusát és regestrumát. Huszonnyolc fasciculusban 440 irat a XVII. századból, elvértve a XVI. századból való, mind „juridica acta”. „Politica” egy sincs közöttük.²³

A megye nemessége annyira közérdekűnek tartotta, hogy a megye iratai lehetőség szerint összegyűjtessenek, hogy ő maga is segítségére volt e tekintetben a vármegyének. Az 1750. január 8-án tartott vármegyei közgyűlésen az egyik megyebeli nemes, Parragi László tudatja, hogy Veszprém megye notariusától, Rozsos Jánostól nyert hiteltérdemlő tudósítás szerint, a megyének 1630-tól 1678-ig terjedő időközből származó jegyzőkönyvei és iratai Fonyó Sándor pécsi kanonok, választott püspöknél vannak.

A közgyűlés a nyert értesülés alapján fel is kereste írásával a püspököt, aki válaszában értesítette a megyét, hogy van nála egy a XVII. század néhány évéről szóló jegyzőkönyv, amely Zala és Somogy megyékre vonatkozik s amelyet ő 1739-ben vett át elhunyt kanonok társától, Bohus Imrétől. Ezt a jegyzőkönyvet a megye megbízott emberének készséggel átadja. A megye elhozatta a jegyzőkönyvet és azt a levéltárban helyeztette el.²⁴

Ezeken kívül 1758. előtti időben Sopron megyében is szedtek össze tekintélyesebb számban iratokat, ezekről azonban közelebbi adataink nincsenek.²⁵

De magában a megye területén is voltak szétszórta a megyére vonatkozó és a megyét megillető iratok, ezeknek az összegyűjtéséről szintén gondoskodtak.

Így 1757-ben tudomására jut a megyének, hogy a fentebb említett Parragi Lászlónál, akinek közlése alapján Fonyó püspöktől sikerült a megye jegyzőkönyveit megszerezniök, számos olyan irat van, amelyek mind a megyét, mind a magánosokat érdeklik. Ezek az iratok Parraginál veszélynek voltak kitéve, de egyébként is, amint jelentik és panaszzolják, Parragi ezeket nem hajlandó kiadni; ezért a megye kiküldi Hevenyessy István táblabíró és Hertelendy György

²¹ 1671. kgy. jkv. 176.

²² 1744. márc. 10. kgy. jkv. 964.; 1744. máj. 21. kgy. jkv. 1014.

²³ 1744. nov. 15. kgy. jkv. II. k. 45.: „Pro antiquorum ex Comitatu Castriferrei allatorum comitatum hunc concernentium actorum extractu et registro confecto amanuensi domini notarii resoluti sunt floreni 12.”

²⁴ 1750. jan. 8. kgy. jkv. 621.; 1750. márc. 8. kgy. jkv. 661.; 1750. máj. 15. kgy. jkv. 234.

²⁵ 1758. máj. 28. kgy. jkv. 306.: „commisum est praeterea domino ordinario notario, ut acta comitatus recenter ex Comitatu Soproniensi in notabili quantitate allata regestrat et indebitum ordinem redigat elenchumque superiende conficiat.”

szolgabíró, hogy az iratok átadására Parragit szólítsák fel. A kiküldöttek több iratot vettek át Parragitól, de még sok, különösen magán egyéneket érdeklő irat maradt Parraginál, amelyek átvételével a megye szintén őket bízta meg.²⁶

Az így egybeállított levéltár eleinte egy szobában nyert elhelyezést. Azonban az iratok megőrzésére és megóvására nem fordítottak különös gondot, mert alig harminc évvel a megyei székházba való beköltözködés után a közgyűlésen felmerült a panasz, hogy megfelelő záróhelyek hiányában képtelenek az iratokat épségben tartani és az egerek pusztításától megóvni. Ezért a megye úgy határoz, hogy keményfa szekrényeket készíttet és a rácsos gátoros ajtók helyett teli ajtókkal látják el a szekrényeket.²⁷ A szekrények el is készülnek, de a határozatnak az ajtókra vonatkozó részét nem hajtották végre.

A szekrények ügye különben többször foglalkoztatja a vármegyét s legtöbbször olyankor, amikor a levéltári anyag szaporodásával új szekrények beszerzéséről volt szó. Azonban egyszer sem kerülhették el azt, hogy a régi szekrényeket külsőségeikben ne utánozzák s ennek következménye az, hogy a levéltár összes szekrényeinek az ajtói ma is rácsosak s így azok kevésbé alkalmasak az iratok megfelelő elhelyezésére.

A levéltár anyaga idővel folyvást szaporodott, ezért többször szóba jött az amúgy is szűk helyen levő levéltár helyiségének bővítése. Már az 1781. március 5-én tartott közgyűlés kimondja a bővítés szükségességét; 1784. áprilisában pedig újból jelentik a kir. helytartótanácsnak, hogy a levéltár szűk és az bővítésre szorul.²⁸ A kezdetben egy szobából álló levéltár és registratura folyvást valóban bővült, úgy hogy 1824. évben a levéltár a hozzátartozó registraturával együtt már négy helyiséget foglalt el. A levéltár legrégebbi helyisége – egy akkori felmérés szerint – 11 négyzetöl nagyságú és ehhez hozzájött időközben további három helyiség egyenkint 10, 12, és 5 négyzetöl alapterülettel.²⁹

A levéltárt több ízben fenyegette ezen a helyen tűzveszély. Különösen nagy volt a veszély 1826-ban, amikor Zalaegerszeg város csaknem egészen leégett. Ekkor rendelte el a megye, hogy a tűzveszély ellen való biztosítás céljából vastáblákkal lássák el a levéltár ablakait.³⁰

A régi vármegyeházának ezekben a helyiségeiben volt a levéltár 1891-ig. A megye, amikor 1872-ben a kir. bíróságok felállítása alkalmából régi székházát átengedte a törvényszék céljaira, egyedül levéltárát hagyta meg régi helyiségeiben mindaddig, míg új székháza mellé levéltári helyiségeket építtetett. Ekkor, 1891-ben, költöztette át a jelenlegi megyei székháznak új részébe és ezt 1928. év

²⁶ 1757. máj. 15. kgy. jkv. 234.; 1757. júl. 5. kgy. jkv. 392.

²⁷ 1761. nov. 26. kgy. jkv. 503.

²⁸ 1781. márc. 5. kgy. jkv. 6./106. sz.; 1784. ápr. 30. kgy. jkv. 78/20. sz.; 1785. jan. 24. kgy. jkv. 44/27. sz.; 1785. máj. 4. kgy. jkv. 6. sz.

²⁹ Kgy. iratok 1884. évi április 22. 941. sz. A jelenlegi levéltár alapterülete (a dolgozóhelyiséget nem számítva) két teremmel 150 négyzetméter.

³⁰ 1826. július 24. kgy. jkv. 1632 sz. 2.; 1723. nov. 14. kgy. jkv. 663.: „Paria prothocoli petentium notarius comitatus, si voluerint sub authentico, ac si voluerint sub propria ejusdem notarii subscriptione, extradare debeat.”

folyamán bővítette, mintegy 100 négyzetméter alapterületű emeleti helyiséggel, amely azonban kellő felszerelés hiányában levéltár céljára nem használható.

Bár a vármegye mindig gondot fordított levéltárára, annak kezeléséről szóló rendszeres statutumokat nem alkotott, csak itt-ott elszórtan vannak a levéltár kezelésre vonatkozó közgyűlési határozatok. Ezek közé a határozatok közé kell sorolnunk azokat a régi közgyűlési határozatokat is, amik a levéltár végleges elhelyezése előtti időben, 1730. előtt hoztak. Ezek azonban jobbra az egyes iratok másolatainak kiállítására vonatkoznak, tehát inkább a jegyzői teendők szabályozására irányulnak.³¹

Az 1730. utáni években hozott és a levéltár kezelésére vonatkozó határozatok a levéltárban őrzött iratok beszolgáltatásáról, kiadásáról, a levéltári személynetről szólanak, de ezek a rendelkezések rendszeres gyűjteménybe nem foglaltattak.

Az 1757. évi szeptember 11-iki közgyűlés a levéltár biztonsága és az iratok rendezése végett segítséget rendel a megyei jegyző mellé.³²

Az 1759. június 17-iki, az ugyanazon évi november 6-iki és az 1772. évi július 1-i közgyűléseken szabályozza a megye a tisztviselők részére történő iratok kiadását és azok visszaszolgáltatását. Elrendelik, hogy a jegyző a kiadott iratokról külön jegyzéket vezessen, a tisztviselőknek pedig meghagyja, hogy a befejezett ügyek iratait szolgáltatassák vissza a levéltárba.³³

Bár a rendszeres levéltári statutumok hiányából az ellenkezőjére lehetne következtetnünk, mégis tény, hogy a megye, levéltárának végleges elhelyezése után, arra sok gondot fordított. Amint ugyanis sikerült több helyről iratait összegyűjtenie, szükségesnek látta, hogy a notariusok mellé íródiákat rendeljen „Pro majori archivi securitate et actorum conservatione”.³⁴

Nem csak az iratanyag egybegyűjtéséről, hanem annak a rendbeszedéséről is gondoskodik a megye. Az első adatunk a levéltár egyes részei rendezéséről, kivonatok, név- és tárgymutatók készítéséről, 1744-ből való. Az ebben az évben november 25-én tartott közgyűlésen 12 forintot szavaztak meg a notarius íródiájának a Vas megyéből elhozott iratok rendezéséért.³⁵ Majd az 1758. évi májusi közgyűlésen a vármegye arra utasította a notariust, hogy a Sopron megyé-

³¹ Talán nem felesleges e helyütt megemlítenünk az alábbiakat: az 1591. évi febr. 8-án tartott ítélőszéken Vásárhelyi István notarius szék sértésért panaszt emel Hosszutóthy János ellen, mert a következőket mondotta: „Hogy notarius uram az levelek jóvát érdeme fölött is méltatlan vennéje megh és nem az vármegye zokása szerénth.” Miből arra következtethetünk, hogy az iratok másolásának díjazása szokásjogilag meg volt állapítva. 1591. febr. 8. kgy. jkv. 40.

³² 1757. szept. 11. kgy. jkv. 529.; 1759. jún. 17. kgy. jkv. 960.; 1759. nov. 6. kgy. jkv. 1334.; 1762. okt. 31. kgy. jkv. 689.; 1772. júl. kgy. jkv. 752.

³³ Az 1759. jún. 17. közgyűlési határozat az iratok visszaszolgáltatásánál elenchus elkészítését is elrendeli: „cum elencho conficiendo praesentent”.

³⁴ 1757. szept. 11. kgy. jkv. 529.

³⁵ 1744. nov. 25. kgy. jkv. II. k. 45.

ből visszakerült aktákat rendezze s lássa el azokat regestrummal és elenchussal.³⁶

Ezek után az apróbb rendezési kísérletek után a m. kir. helytartótanácsnak 1769. február 9-én kelt leirata alapján a vármegye a levéltár teljes anyagának rendezését, feldolgozását rendelte el.³⁷ Minthogy ezt a munkát a levéltár nagy anyaga miatt a jegyzők képtelenek lettek volna elvégezni, Skublics János táblabíró és Vízlendvay Farkas esküttet bízták meg a rendezéssel.³⁸ Az iratok rendezésénél, különösen a peresiratoknál nehézségek merültek fel, mert azok jó része, többnyire a folyamatban volt pereké, a tisztviselőknél voltak végrehajtás végett. Ezért a notarius arra kérte a megyét, rendelje el, hogy ezeket az iratokat a tisztviselők beszolgáltassák, hogy a többi irattal együtt kerülhessenek rendezés alá. A megye ezt el is rendelte.³⁹

Az 1769-iki rendeletet megelőzően a kir. helytartótanács 1752. április 28-án a főispánoknak kiadott instructiojában már foglalkozott a levéltár rendezésének kérdésével. Erről az intézkedésről azonban a vármegye nem szerzett tudomást, legalább is az egyidejű megyei jegyzőkönyvekben ennek nincs nyoma. Csak később, az 1772. június 19-én kelt 4164. sz. helytartótanácsi rendelettel kerülnek napirendre az 1752. évi főispáni instructioban foglaltak, amennyiben ez a rendelet az instructio 5-ik pontjára utal, amelyben a levéltár állapotáról kértek jelentést.⁴⁰

Az 1772. évi rendelet utalt egy másik, ugyancsak a főispánokhoz intézett 1770. szeptember 17-én kelt rendelkezésre is. A vármegye ezzel a rendelettel, amely szintén hivatkozik az 1752. évi főispáni instructiora, az 1770. évi november 14-én tartott közgyűlésében foglalkozott ugyan, de annak a levéltárra vonatkozó 5-ik pontjában foglaltakat nem tárgyalta.⁴¹

Nem sokkal utóbb, 1771. február 15-én a helytartótanács megküldte a vármegyének az 1768. évi főispáni instructio kivonatát, amelynek 5. pontja a levéltárak rendezéséről jelentést kíván. A vármegye az 1771. március 5-én tartott közgyűlésből számolt be a főispánnak a levéltár állapotáról. Jelentéséből megállapítható, hogy az 1555-1678, illetőleg az 1716-1750-ig terjedő közgyűlési jegyzőkönyvek elenchusát Hertelendy Gábor főjegyző és Bobok József aljegyző s részint írnokok készítették el.

³⁶ 1758. máj. 28. kgy. jkv. 306.

³⁷ 1769. márc. 13. kgy. jkv. 88. és 89.

³⁸ 1769. márc. 13. kgy. jkv. 88. és 89.

³⁹ 1769. nov. 6. kgy. jkv. 19/22. sz. 162. l.

⁴⁰ 1772. aug. 18. kgy. ir. No 29. A kir. Ht. 4164/1772. sz. rendeletének idevonatkozó része: „Quaenam Benignae Supremorum Comitum instructionis sub dato adhuc 17-ae septembris 1770. adhinc communicatae puncto 5° circa registrationem actorum ad archivum Comitatus curae et moderationi ejusdem Excellentiae Vestrae clementer crediti, spectantium ejusdemque archivi ad debitum ordinem reductionem intimata habeantur qualiterve haec per priorem quoque Anno 1752. elargitam instructionem commissa, et effectuata et signanter a quo anno inchoative ad quem inclusive acta in archivo comitatus repelibilia in debitum ordinem redacta regestraque sint? genuina informatio... transmittenda desiderabatur.”

⁴¹ 1770. nov. 14. kgy. jkv. 263, 264.

Ugyancsak a Madarász-örökösöktől 1759-ben visszahagyott iratokat Jakasics András és Skublics László jegyzők rendezték és készítettek hozzá extractust. Elkészítették az 1750-1768-ig lefolyt perek extractusát s elenchust készítettek a nemességüket igazolt családokról is. Időrendbe szedték az eredeti közgyűlési jegyzőkönyveket s a levéltárba visszaszolgáltató peresiratokat a peresügyben eljáró tisztviselő neve alatt helyezték vissza helyükre. A jelentés beszámolt arról, hogy a felfogadott registratorok, Skublics János és Vízlendvay Farkas rendezték legtöbbszörre az alispánok és esküttek beszolgáltató iratait. Egyúttal tájékoztatta a főispánt a levéltár rendezési teendőinek felosztásáról is: a két felfogadott registrator a régi anyag rendezését végzi, a megyei jegyző pedig a közgyűlési jegyzőkönyveket és azok iratait elenchizálja.⁴²

A kir. helytartótanácsnak 1772. évi 4164. sz. rendeletét, amely a megye főispánjához intézve, a főispán eredetiben küldi le a megyéhez. Ennek folytán a rendelet értelmében a megye jelentést tesz a levéltár állapotáról és annak rendezéséről.

A levéltár állapotáról, illetve anyagáról 1772. szeptember 1-én a helyettes alispán és Deák Gábor táblabíró tettek jelentést. Ez a jelentés voltaképpen az első teljesen részletes adatunk, amely bőséges tájékoztatást nyújt a levéltár anyagáról, a levéltári helyiségekről, azok fekvéséről, beosztásáról, berendezéséről. Éppen ezért részletesen ismertetjük a tartalmát:

Az első szekrényben külön rekeszekben vannak különböző kárösszeírások; különböző évekről adóösszeírások; a plébániák összeírásai; a letisztított közgyűlési jegyzőkönyvek 1555-től kezdve részint kötötten, részint kötetlenül; az 1729, 1741, 1751 és 1764 évi országgyűlési iratok; katonai szabályzatok és más hasonló jellegű vegyes iratok regestrum és elenchus nélkül.

A második szekrényben pénztárnoki számadások okmányokkal mind a két pénztárról szintén regestrum nélkül.

A 3-ik -s 4-ik szekrényben az 1721-1771-ig bezárólag tartott közgyűlések jegyzőkönyvei; minden egyes jegyzőkönyv külön, az évszámmal jelzett rekeszben.

Az 5-ik szekrényben közgyűlési iratok és részben a század elejéről származó peres iratok, amiket már előzően regestráltak ugyan, de most rendetlenül, minden jelzés nélkül, szétszórtan vannak.

A 6-ik szekrényben a járási székektől a megyei törvényszékekhez 1737-1768-ig bezárólag fellebbezett perek iratai az elenchussal együtt, ezeken kívül Forintos János jegyzői és törvénykezési iratai csomókba kötötten regestrálás nélkül azon módon, ahogyan beszolgáltatták azokat.

A 7-ik szekrényben 1719-1772-ig lefolyt polgári perek évek szerint külön, az év felírásával ellátott rekeszekben, regestrumuk megvan. Ezeken kívül 1770 és 1771 évből bűnperek elkülönített, évszámmal megjelölt rekeszekben.

⁴² 1771. márc. 5. kgy. iratok No 51.

A 8-ik szekrényben két rekeszben az úriszéken befejezett úrbéri perek registrum és elenchus nélkül; a másik rekeszben az 1765 évben a földesurak ellen tett panaszokról szóló vizsgálatok iratai. A többi rekeszben a jelenlegi alispánok és szolgabírák peresiratai az előadó nevét és állását feltüntető jelzéssel elkülönítetten, az iratok javarészeről az előadók által készített elenchussal, csomókba kötve. Ezeket azonban a többszörös használat miatt összekeverték, ezért újabb rendezés és elenchus készítés lenne szükséges.

A 9-ik és 10-ik szekrényben ugyancsak az alispánok, szolgabírák és esküttek peresiratai külön felírású rekeszekben – az előadók nevével jelzett csomókban. Ugyan az a megjegyzés, mint a 8-ik szekrényben levő iratokra.

A földszinten az eddig üres helyiségben új armariumokat készítettek az emeleten levők mintájára.

Itt az első szekrényben zsákba kötözve Tarányi Ferenc pénztári számadásai 1717-1720 évekből.

A második szekrény egyik rekeszében szintén pénztári számadások, a másik részében pedig az újabb másolt úrbéri összeírások.

A 3-ik szekrény egyik részében 1771-ből tisztviselők nyugtái fogatokról, előfogatokról és ellátásukról; a másik részében úrbéri iratok és népesedési táblázatok.

A 4-ik szekrényben az 1771. évi úrbéri szabályozásoknál végzett földosztályozások. Azon kívül az 1766. évi kir. patens ki nem osztott példányai.

Az 5-ik és 6-ik szekrényben külön csomókban bűnperek 1718-1769-ig terjedő időről betűsoros elenchussal.

A 7-ik szekrényben az alispánok törvénykezési iratai külön csomókban és elenchussal.

A 9- és 10-ik szekrényben az esküttek törvénykezési iratai külön csomókban az elenchusaikkal. Ugyanitt található néhány szolgabíró iratai registrumok nélkül.

Az elkülönített és külön kulccsal bíró szekrényben vannak a különböző évek nemesség vizsgálatainak iratai, a régi és újabb nemesi registrumok, külön fiókban a neoquisticai megfizetett jogra vonatkozó iratok, a Drevaderics, Csór, Kiss, Falusi család eredeti címeres levele, külön registrumok nélkül. A törvényszéken 1750-1772-ben megvizsgált polgári- és bűnperek kivonatai egy külön könyvben.

Azonkívül az 1555-1750-ig tartott közgyűlések jegyzőkönyveiből a közigazgatási iratokról készített elenchus, amely azonban nem betűrendben, hanem időrendben készült a legutóbbi évig.

A szekrény tetején vannak a megyebeli helységek urbariumai külön csomókban elosztva az úrbéri eredeti és másolati összeírásokkal együtt, amiket a helytartótanácsnak kell elküldeni.⁴³

⁴³1772. aug. 18. kgy. iratok No 29. A jelentést bő kivonatban közölte Illésy János: A megyei levéltárak állapota 1772/74-ben. Századok. 1903. 747, 748. A jelentés fontosságára való tekintettel szükségesnek láttam teljes terjedelmében való leközlését.

A jelentés legteljesebb képét adja a megye levéltárának és összehasonlításként szolgálhat mind a levéltár anyagának a megállapításához, mind pedig a levéltár rendezési munkálatai haladásának a megfigyeléséhez. Egyébként az alispán szükségesnek látta, hogy ezzel a jelentésével együtt megismételje az 1771. évi március 5-iki közgyűlésből tett jelentését is.

A levéltár rendezésére vonatkozólag a megye 1774-ben is tesz még jelentést.⁴⁴ Ebben a jelentésben megemlíti, hogy a levéltárt kezelő jegyzők között mily módon oszlik meg a munka a levéltárban. Az ordinarius notarius a politikai akták indikálását végzi, a vicenotarius primarius a régi közgyűlési jegyzőkönyvek betűsorosát írja, a vicenotarius secundarius a nem rég lefolyt közgyűlések jegyzőkönyveinek betűsorosait állítja egybe. A két aljegyző közt oszlanak meg azután a peres ügyek is.

A kir. helytartótanács a levéltárak rendezésének kérdését állandóan felszínen tartotta. Időközönként jelentéseket kíván a megyétől, így a már említett 1772. évi 4164. sz. rendeleten kívül az 1781. évi 2346. sz. rendeletében is. A rendelet alapján a vármegye újból meg is teszi jelentését a kir. helytartótanács-hoz.⁴⁵

Ebből a jelentésből látjuk, hogy a rendezők súlyt helyeztek arra, hogy a közgyűlési jegyzőkönyvek és irataik könnyebben hozzáférhetőkké tétessenek. E célból az 1555-1748. terjedő jegyzőkönyvekből bőséges extractust készítenek, amelynek használhatóbbá tételéhez az akkori szükséglethez képest a jegyzőkönyvekben előforduló családi nevekről az 1555-1727. közti időből megbízható indexet is állítottak egybe.

Ugyancsak készítenek regestrumot az 1748-tól 1766-ig és az 1767-től 1778-ig terjedő jegyzőkönyvekről is. Gondoskodnak a rendezők arról, hogy a nemesi vizsgálatok iratai pontos repertoriummal láttassanak el s azok fontosságához képest az elkészített betűrendes mutatót két példányban állítják egybe.

A Politica Acta mellett a Juridica Acta különböző csoportjainak elenchussal, repertoriummal való ellátásáról tesz említést e jelentés, továbbá megemlékezik a folyó rendezési munkálatokról is.

Kiemelendőnek tartom e jelentés azon részét, amelyben a levéltár állapotára hívják fel a figyelmet. Felemlítik, hogy a jelentésben elősorolt iratok a levéltár összes helyiségeit megtöltik, újabb iratanyagot ott elhelyezni nem lehet. Kéri a jelentéstevők a megyét, hogy új szekrényekről gondoskodják, amikben az egyre szaporodó iratanyagot elhelyezhessék, mert egyébként a jegyzői hivatal képtelen kötelességének eleget tenni és a gondjaira bízott iratokat elhelyezni és rendezni.⁴⁶

Az említett 1781. évi 2346. sz. H. T. rendelet hatása alatt a megye nagyobb gondot fordított a levéltárra, mert annak bővítéséről, szekrényekkel való ellátásáról gondoskodott. Nem elégedett meg az 1761. nov. 26-iki közgyűlés ama

⁴⁴ 1774. febr. 4. kgy. jkv. 23. sz. 197. l.

⁴⁵ 1781. máj. 14. kgy. jkv. 23. sz. 225. l.

⁴⁶ 1781. máj. 14. kgy. iratok.

intézkedésével, amely elrendelte, hogy a levéltárt tartós fából készült és jól záró szekrényekkel lássák el, az iratok könnyebb elhelyezése és az egerek pusztítása ellen való megóvása céljából 1781-ben intézkedett a szűknek bizonyult levéltár bővítéséről is. A vármegyének ez a törekvése azonban csak évek múlva vált valóra.⁴⁷

Annak ellenére, hogy a vármegyében megvolt az igyekezet ahhoz, hogy a levéltárát rendezze, úgy látszik, a helytartótanács mégsem tartotta a vármegye intézkedéseit elegendőnek. Ezért 1785. április 28-án kibocsátott 10.609. sz. rendeletével 10 pontban foglalt utasítást ad ki a jegyzői hivatal részére. Igaz, hogy ez az utasítás csak részben vonatkozik a levéltár régi anyagának rendezésére és jobbra a jegyzők folyó munkájának, különösen a közgyűlési és egyéb jegyzőkönyvek vezetésének módjáról szól. A vármegye a helytartótanácsnak ezt a rendeletét az 1785. évi június hó 20-án tartott közgyűlésében kihirdette ugyan, de semmiféle határozatot annak végrehajtására nézve nem hozott.⁴⁸

A levéltári anyag rendezésének kezdeténél már elkülönítették a peresiratokat a politikai iratoktól. Az 1786. évben a peresiratokra vonatkozóan azután a Hétszemélyes tábla külön részletes utasítást adott a rendezést illetően.⁴⁹

A rendelet következtében, de mert egyébként is a peres iratok igen nagy tömege szükségessé tette azt, hogy a levéltár személyzete a rendezés idejére szaporíttassék, a vármegye alispánja engedélyt kért arra, hogy a peresiratok rendezéséhez – azok nagy számára való tekintettel – két táblabírót és három esküttet felfogadhasson. A vármegye ebben az ügyben a horvát bánnak tett jelentést és hogy az ebben a jelentésben foglaltakat alátámassza, részletes kimutatást közölt a levéltárban található és rendezésre váró Juridica Acta tömegéről. A horvát bán hosszadalmas levelezés után a király, illetve a helytartótanács engedélyével két táblabírót nevezett ki erre a célra.⁵⁰

A vármegye ebből az alkalomból közvetlenül a helytartótanácsnak is jelentést tett a levéltár állapotáról.⁵¹ Ebből kitűnik, hogy a Juridica Acta rendezése 1791-ig tartott. Ez alatt az idő alatt belátták, hogy oly állást kell megszervezniök, amelynek a betöltője kizárólag a levéltárral foglalkozzék. Így történik meg az, hogy az 1790. évi szeptember hó 9-én tartott vármegyei közgyűlésen a főispán Deák Pétert évi 300 forint fizetéssel kinevezi azzal a céllal, hogy a levéltár politikai és törvénykezési iratait rendezze.⁵² A közgyűlés világosan meg is jelöli, hogy mi az újonnan kinevezett tisztviselő legközelebbi teendője és pedig: a vármegyei nemesek lajstromának elkészítése, a közgyűlési

⁴⁷ 1761. nov. 26. kgy. jkv. 503.; 1781. márc. 5. 61/106. sz. 698.; 1785. jan. 24. kgy. jkv. 44/27. sz. 857.; 1785. máj. 4. 6. sz. 927.

⁴⁸ 1785. jún. 20. kgy. ir. 7. sz.

⁴⁹ 1786. aug. 10. közgyűl. iratok 155. sz.

⁵⁰ Ikt. 1786. aug. 28. 355. sz.; 1786. szept. 4. 429. sz.; 1786. szept. 24. 618. sz.; 1786. okt. 1. 713.; 1786. okt. 8. 761. sz.

⁵¹ Ikt. 1786. okt. 15. 865. sz.

⁵² Kgy. jkv. 1790. szept. 9. 415.

jegyzőkönyvek névmutató betűsorosainak a vezetése a jegyzői hivatal által megszerkesztett minta szerint.⁵³

Mint említettük, a törvénykezési iratok rendezése több évi munka után 1791-ben véget ért. Ez a munkálat nem volt mentes a hibáktól. Farkas György táblabíró, aki részt vett a rendezésben, mikor a rendezés befejezéséről szóló jelentését megtette, nem is mulasztotta el erre a vármegye figyelmét felhívni és kérte a vármegyét, hogy a leírás hibáit a leírókkal javíttassa ki. A rendezett iratok átvizsgálásával megbízott küldöttség erre vonatkozólag a következő véleményt nyilvánítja: „azon munka négy ezer forintba kerülne, az írásban való hiba pedig a munkát rosszá nem tenné, tetszett a nemes vármegyének abban megállapodni, hogy nem az írás állapotjában, hanem az aktáknak számai és csomókkal és személyek s jószágok nevezetével egyeztessenek.”⁵⁴

A nemesi iratok, a jegyzőkönyvek és a politikai akták rendezése még akkor sem ért véget. Ezért a közgyűlés ezen munkálat folytatására is újabb munkakerőket rendelt a levéltáros, illetve registrator mellé s ezek ketten az ordinarius notarius felügyelete mellett végezték a rendezés munkáját. Tehát még akkor is, mikor a vármegyének már levéltárosa van, a megye iratainak még mindig az ordinarius notarius volt a legfőbb őre.⁵⁵

A levéltárosi állást állandónak tekintik s a főispán 1791-ben Deák Gábor utódjának Domján Józsefet nevezi ki. A királyi helytartótanács a levéltárosi állás állandósítását 1791. évi augusztus 19-én kelt 15275. sz. rendeletében megjegyzés tárgyává teszi, felemlítve, hogy az 1784-1785. évi megyei költségvetésben nem szerepel a levéltárnok a fizetett tisztviselők sorában. Ezért az országgyűlés intézkedéséig ideiglenesen veszi csak tudomásul a levéltárnok kinevezését.⁵⁶

A vármegye nem szűnt meg figyelemmel kísérni a levéltár rendezését. 1794. szeptember 4-iki közgyűlésében utasította a notariusi hivatalt, hogy tegyen jelentést a levéltár rendezését. 1794. szeptember 4-iki közgyűlésében Domján József eddigi levéltárnok állásától megválván, a főispán Hány Farkast nevezte ki levéltárnoknak.

Dr. Fára József

⁵³ U. o.

⁵⁴ Kgy. jkv. 1791. jún. 27. 53. sz. 140/302.

⁵⁵ U. o.

⁵⁶ Ir. 1791. nov. 7. 11. sz.